

## • TOLDALÉK A LEVELEKHEZ •

- Miután nem érkezett több levél Brazíliából, talán pontot is tehetnék a mindenképpen sok tanulással szolgáló visszaemlékezések végére, ám hogy mégsem teszem, annak egyszerű oka, hogy az 1928-ban idegenbe távozott család itthon maradt tagjai közül egy, a levélírónál három évvel idősebb Tóth Rozália<sup>74</sup> szintén szívesen és ízesen emlékezett vissza életére, életének egy-egy lélekemelőbb vagy szívet szomorítóbb eseményére, melyeket Csete K. István pacseri református lelkész, később püspök biztatására írásos formában is megörökített. Ezekből az írásokból szemezgetett és adott közre néhány részletet Németh István a *Híd* című folyóirat 1977. júniusi és szeptemberi számában,<sup>75</sup> melyeket – hogy árnyaltabb legyen a levelek vázolta kép – toldalékként magam is jónak, sőt szükségesnek tartok közreadni.

### ÉS EBBEN A HÁBORGÓ VILÁGBAN

És ebben a háborgós világban, amelyben mindenfelé csak a nagy kérdőjeleket láttuk, ért véget az én iskolai tanulásom. Decemberi születésű vagyok 1905-ben. Tehát én csak az 1912-ik években kezdtem az iskolát látogatni. Ezt azért írom így, mert az őszi időben fellépett az egész faluban a vörös himlő. Az iskolát bezárták, tanítás nem volt. Mi a családukból hárman jártunk iskolába, de három hónapig nem mehettünk, mert az egész családon átment a himlő, és még az utolsó is fel nem gyógyult, iskolába nem mehettünk. Év végén az értesítőbe csak ennyit írtak: betegség miatt nem osztályozható. Így az elsőt ismételni kellett, és ezáltal lett csak négy osztályom. Kétévi késés. Ha ez ma történné meg velem, azt mondanám: No! Ez is jól kezdődik! Talán jobb lesz abbahagyni. De azért mégis jó, hogy nem kellett abbahagyni, ha nehezen indult is, meg későn is, de elsántikáltam azt a hátralevő négy

■

<sup>74</sup> Születésekor Király Rózsa néven írták be az anyakönyvbe.

<sup>75</sup> Király Rózsa füzetei (Levelek Brazíliába). *Híd*, 1977. június, 6. sz. 780–791.; Király Rózsa füzetei (Gyerekkor, magány). *Híd*, 1977. szeptember, 9. sz. 1114–1126.

•

esztendő. Hogy milyen eredménnyel? Ezt az olvasóim elbírálására bízom. Engem az nyugtatott meg a második osztályban, hogy az első padban az első helyen Arany Kató ült, az akkori lelkész lánya. Én meg a padnak a másik végén a negyedik. Még ma is csodálkozom azon, hogy az én kopott, fakó ruhám hogyan is illett oda, amikor abban a padban csupa jómódú gazdáknak a lányai ültek. Vagy a nevemre voltak tekintettel? Mert akkor még Király lány voltam.

És ezt a helyet tartottam a harmadik osztályban is, de a negyedikben már nagyság szerint ültünk, és akkor bizony a leghátulsó padba kerültem, mert a lányok között én voltam a legmagasabb. Rám nézve ez nem volt valami kedvező a családban, mert hamar kinőttem a ruhámból, és az akkori háborús helyzetben nehéz volt újat venni. Apánk a háborúban volt kezdettől a végéig, és kilencen voltunk testvérek. Én az ötödik voltam, akár felfelé számítva, akár lefelé. Néha a rokonok adtak olyan divatját múlta ruhákat, amiket még a míderek világában viseltek az asszonynépek, de én örültem neki, mert szép színe volt, és ami a legfőbb, nem volt foltos. Pedig a foltozást nagyon hamar megtanultam. Anyánknak egy lánya sem foltozott annyit, mint én. A nagyobbak azért, mert mindig dolgoztak kint a határban. Bálint gazdaháznál szolgált, vasárnap délelőtt hazajött, ha szakadt volt a ruhája, nekem vasárnap délelőtt meg kellett javítani, hogy mire délután megy ki a munkahelyére, rendben legyen. Anyánk ráfércelte a foltokat, és ezeket én szépen rávarrtam. Még amikor a libákat őriztem, ott is varrtam... vagy foltoztam. Ha az nem volt, akkor kiszabott anyánk a fiúknak kendervászomból gatyákat, megfércelte, és azokat varrogattam. És hogy nagyon unalmas ne legyen a magány, ha az anyánknak más irányban volt dolga, a 8 és 10 évvel fiatalabb testvéreimet is nekem kellett magammal vinni a libákkal. Ott azután gondolkozhattam, hogy melyik dolgomat csináljam! Varrjak? A libákat fordítsam vissza, vagy a kicsik kívánságának tegyek eleget? Azok szerettek az ölemben ülni. A libák szerettek a folyóba menni, onnan pedig a Csernókék fűkaszáljába. Nekik is van abban a kis liba fejükben annyi ész, hogy ott nagyobbat lehet harapni, mint azon a gyepen, ahol minden és mindenki jár és tapossa a füvet, és abból ugyan nem lehet nagyot harapni! Így én nem nagyon unatkoztam a libák mellett. Ha iskolaidő volt, a tanulás is a

•

libaőrzés mellé volt beosztva. Még az a jó, hogy a libák nem tudnak beszélni, mert ha félhangosan tanultam, ők is megtanulták volna a leckét, és kikiabálták volna.

#### TENGERI NÁDBOT

Nem tudom, emlékezel-e arra, amikor apánk az olasz frontról hazajött szabadságra, és hozott haza egy tengeri nádbotot, amely volt jó kétujjnyi vastag és 1 méternél jóval hosszabb volt, mert ha apánk a kezébe vette, a fejénél jóval magasabb volt. Hegymászó botnak használták. Nohát, ez a bot ott volt a szobában. Egyszer felkapta nagy mérgesen, és olyat a hátamra ütött vele, hogy mindjárt kettőbe tört. Én elfordultam, amikor láttam, hogy a bothoz lépett, hogy az ütés a hátamat érje, de azután visszafordultam, és a botot kikaptam a kezéből, és kidobtam az udvarra. Azután visszaléptem, megálltam előtte, és mondom neki: Nem megyek ki! És keményen én is odamondom neki, hogy engem ugyan meg nem üt többet, mert majd én is találok módot a visszaütésre. Álltunk ott szemben egymással, a botnak a másik darabját is kidobtam a konyhába, és öltözködtem tovább. Anyánk bejött, és összeszedte az eltört bot elhullott apró darabjait, és bedobta a kemencébe. Apánk dühösen kiment, és azt mondta anyáknak: Ha nem jönnek ki, mire hazajövök, itthon ne találjam őket, egyiket sem. 14 éves voltam, és el vagyok üldözve a háztól. Elmentem a Király szülémhez. Nem kérdezett tőlem semmit, látta, hogy valami baj van, és ezért jöttem el otthonról. Kínál vacsorával, nem kértem. Most minden keserű lett volna a számban, még a legédesebb sütemény is.

Anyánk nagyon sírt a jelenet után. Amikor szülénk kérdezi, hogy ott alszok-e? Mondom, elmegeyek haza, mert anyánk nem tudja, hogy hova lettem.

Amikor hazaérek, látom, hogy Maris is otthon van. Rendeztük ruháinkat, anyánk vett nekem két ingnek valót, rózsaszín kanavászt és egy festő ruhának valót, mert bizony e téren igen gyéren voltam ellátva, nem azért, mert anyám nem gondoskodott volna rólam, hanem ha ősszel megvarrtak egy ruhát nekem, azt a következő őszön már nem bírtam magamra venni; olyan rohamosan fejlődtem, hogy Maris ugyanis öt

évvel volt idősebb, mégis ő viselte az én kinőtt ruháimat. Nekem mindig újat kellett venni. No de ez is csak addig volt, ameddig anyánk varrta a ruháimat. Amikor már magam vehettem Szabadkán olyat, amelyet szerettem, és ami a legjobban megfelelt az ottani kívánalmaknak, találtam Pacséron egy középkorú asszonyt. Varrjon meg nekem egyet, és meglátjuk, hogy sikerül. Minden hónapban hazajövök egyszer, és akkor eljövök próbára. Ez az asszony varrt nekem aztán egészen addig, amíg 24 éves koromban férjhez nem mentem, azután már anyósom varrta a ruháimat. Talán még emlékezel Makai Jánosnéra, Sárközi Szidi nénire. Ő varrta azokat a tetszetős ruhákat. És ezentúl apám keresetéből nem kellett, hogy jusson nekem is. Szegény anyánk! Egyszer vett fejkendőt Marisnak is meg nekem is, de azért, hogy nekem is vett, apánktól kapott olyat, hogy három napig sírt utána. Nekem nem mondta meg, a kendőt Maris hozta el, de a Király szülénk elmondta nekem. Erre vettem két méter szép, piros mintás anyagot a 10 évvel fiatalabb húgomnak, egy kis nyári ruhának valót.

Amikor Szerbiában voltam és jöttem haza, mindig hoztam valami szép kendőt, blúznak valót, kötényeket. Ezt a mi anyánk egyik lányától sem kaphatta meg, mert hamarabb is férjhez mentek, meg nyáron otthon dolgoztak. Szerbiából, ha jöttem haza, éjjel 12 órakor értem Szabadkára. Elmentem a Pressburger Kálmán rőföskereskedőhöz, akinek a lakásán volt az üzlete, ott a napnak minden órájában kinyílt előttem a kapu. Az állomásról odamentem, megvettem, amit gondoltam, magamnak is, anyáknak is, kicsit elbeszélgettünk, indultam az állomásra, és jöttem haza. Nagyon rendes zsidó házaspár volt, de nem is bírt vagyont gyűjteni, öregségükre csak egy kis házat bírtak venni. Sokat vásároltam náluk, és egyszer azt mondja nekem az asszony: Maga, Rozika, annyi pénzt hoz nekünk; ha a világban magának nem lesz hol megállni, itt ebben a házban mindég lesz magának két téglá, amelyen megállhat.

Nem kerülhetett rá sor, mert Hitler kivette kezükből még azt a két téglát is, amit nekem gondoltak adni.

Anyánk többször mondta, amikor hoztam valami ruhát a részére: Ugyan, hogy találtál rá? Már olyan régen keresek ilyen apró mintás ruhaanyagot, és nem találok. Mondom tréfásan anyáknak, hogy én éjjel megyek vásárolni, és biztosan azért találok. 1920-tól 1941-ig vásároltam

•

a Pressburger házaspárnál, és ha Szabadkán kellett aludni, ott helyem mindég volt. Sajnos Hitler eltulajdonította ezt a helyet is.

No de nagyon is eltértem eredeti célomtól. Amikor elmentünk Marissal Szabadkára, Maris Balog Samuhoz került, én meg a húgához, Balog Sárihoz és az édesanyjukhoz. Én a 15. évemet már ott értem meg. Előbb szolgáltam már Moravicán 3 hónapig, de a lábaimmal nem bírtam. De csak amióta moravicai lakos vagyok, azóta hallom, hogy a Szász tanítónét még az ördögök is elkerülték. Merthogy a tanítóné óvónő volt, és ideges. A tanító meg az iskolában volt ideges...

Bajmokra kerültem, onnan hazahívtak aratásra. Ott is úgy voltam, mint mindig. A lábaim fáznak, a mozgásom nehéz. Még mindezeket megtettezte az, hogy sokat folyt az orrom vére. Leültem, de az nyugodtan folyt tovább. Mondják az emberek, hogy feküdjek le a hátamra, majd eláll. Nem állt el, a torkomba folyt. Mentem tovább, szedtem a markot, de az a rend, ahol dolgoztam, végig véres volt. Ez már majdnem mindennapos volt. Utoljára már nagyon szédültem. De apámat ez mind nem érdekelte. Nekem akkor az volt a bajom, hogy az éveimhez képest igen magas voltam és vérszegény. Ha emlékezel rá, olyan voltam, mint egy hosszú, vékony paszulykaró, csak a lábamhoz kellett volna ültetni azt a bizonyos futóbabot, és lett volna neki hova felfutni.

Illés-napon végeztük el az aratást, pénteken. Apánk mondja a bandának, hogy ő nem bír itt maradni a behordásra, mert szombaton mennek lakodalomba Baranyába. Én embert nem fogadok, helyzettem itt van a lányom, elég erős a kévét hányni, bírja ő is. Rajcsicsnének az ura, Csányi Lajos bácsi azt mondja: Ej, ej, Lajos, te azt hiszed, ha ez a lány magas, akkor már erős is? Erre apánk azt mondja: Ha akarja, akkor bírja! Lajos bácsi erre azt mondja: Próbálná csak meg nem bírni, ha te úgy akarod.

A rezesbanda hajnalban elment a lakodalomba. Vasárnap bálát szolgáltak ki, kedden egy újabb lakodalmat. Úgyhogy csütörtökön jó délután jött haza apám.

Mire a búzavágás készen lett, a jobb kezemen a mutatóujjam kezdett fájni. Körömméregzés lett belőle. Én kint hánytam a kévét kocsira. Minden kévehányónak 3 kocsija volt és pihenés semmi. Mire a kocsit meghánytuk, már ott várt a másik. De az én ujjam nyugodtan fáj

•

tovább, mit sem törődve avval, hogy nem érek rá vele foglalkozni. 18 pár arató volt, két bandában dolgoztunk, négy nap hánytam három kocsira a kévét, az ujjam hűségesen fájt tovább nem törődve azzal, hogy az orrom vére is versenyre kelt vele, és az is boldogít kitartóan. Még azt sem veszi figyelembe, hogy a kötényem végig csupa vér. Próbáltam az orrom alatt kendőt átkötni, de úgy nem kaptam levegőt, és ez sem volt jó. Mit tehettem? Ráhagytam, csinálja, ha úgy látja jónak.

Még leírom, hogy mit kaptunk enni. Reggel hozott ki a kocsi egy kis jó avas szalonnát, sületlen kenyeret. Délben bementünk, krumplileves nagy csipetkével. A szakácsnő azt mondja, emberek, a levessel egyenek kenyeret is, mert más nincs. A levesben a paprika a tál fenekén volt. Este krumplipaprikás, sületlen kenyér. Az étrendben változás nem volt semmi, a munkában sem. No, egyszer volt ebédre bableves hús nélkül, a fenekén paprikával, a kenyér sületlen. Bizonyára nem volt mivel befűteni a kemencét, a szalonna is kitartóan jó avas. Még egy hagymát sem adtak mellé, vizet ihattunk tetszés szerint, kinek mennyi kellett. No, hogy ne panaszkodjunk, étel is, szalonna, kenyér is volt, mindig maradt belőle bőven a tálakban. Csak mi lettünk mindég vékonyabbak. Egyik-másik ember evés után, amikor felállt, szorít egyet a nadrágszíjon, és mondja: A fene egye meg ezt a nadrágot; egész nyáron szűk volt, most meg mindég le akar esni rólam!

Valami szabadkai bunyevác volt itt a bérlő akkor. Elképzelheted, milyen állapotban értem haza szerdán gyalog. Az emberek elsiettek, és én egyedül vigasztaltam magamat avval, hogy most már elvégeztem a munkát, meg az ujjam is megörvendeztetett, amikor az utolsó kévét dobtam fel a kocsira, kifakadt.

Hazaérve anyánk megijedt, amikor meglátott. Belenéztem a tükörbe, és nem is csodálkoztam az ijedelmem. Megmosakodtam, és lefeküdtem. Reggel jön be anyánk, és kérdezi, hogy miért vagyok olyan színtelen. Mondom, hogy a kezemen körömméreg volt, 3 kocsira hánytam a kévét, pihenés semmi. Elmondtam, hogy mit kaptunk enni, aludni nem bírtam, amíg kint voltam, de az éjjel sem aludtam. Most is sokat folyt az orrom vére, a kötényemet bele is tettem vízbe, mert egészen kemény a vértől.

•

Anyám hozott tejet, ettem egy kis kenyeret vele. Anyánk elküldött az orvoshoz, de jött ő is, mire odaértem. Azt mondja az orvos, hogy nagyon vérszegény vagyok és nehezet dolgoztam. Adott valami vérszaporítót, és feküdjek pár napig.

Apánk csütörtökön jó délután jött haza, de nem volt semmi kérdeznivalója. Hogy anyánkkal mit beszéltek, azt nem tudom, de Csányi Lajos bácsi elküldte a feleségét, nézze meg, hogy értem haza. Itt megjegyzem, hogy amíg hordásban kint voltunk, Lajos bácsi vett védelmébe, mert azt tudod, hogy tolakodók mindég voltak. Az egész társaság férfi, nő egyedül vagyok. Az én apámnak ez nem adott gondot. Félttem is, amikor vasárnap este kimentünk. De Lajos bácsi azt mondta ott a társaság előtt, hogy én az ő védelme alatt vagyok, amíg a hordást el nem végezzük. Ha valaki bántja ezt a lányt, velem gyúlik meg a baja. A fal mellé fektetett a sorban, ő távolabb feküdt le tőlem. Nem bántott senki, míg kint voltunk.

Három napig feküdtem, de apánknak nem volt semmi kérdeznivalója. Két hét múlva Szabadkára mentünk Marissal kenyeret és ruhát keresni magunknak.

#### EZEK BEN A FORGANDÓS IDŐKBEN

Hogy visszatérjek Julcsára, aki sose ér rá, hogy valakinek segítsen. Erre én mondom neki: Akkor nekem sokkal jobb, mint neked, mert mi a Rózsa férjessel az egész falunak dolgozunk, és mégis győzzük. Hogy megértsed, én a piacra termelek, a Rózsám meg mint lakatos. Nagy darab földön nem volt olyan lakatos, aki a vasmunka minden ágában úgy kiismerje magát, mint ő. És ami a legjobb volt a háborús időben, hogy sok anyagkészlettel rendelkezett minden téren. Ezekben a forgandós, változó időkben igen sok baj volt a wertheimkasszákkal. A tartalmát ugyan elvitték, de a kulcsot nem hagyták itt. Akik jöttek, mind azt remélték, hogy nem maradt üresen. Volt, amelyiket a helyszínen ki bírt nyitni, míg a másikat házhoz kellett hozni. Volt neki nyitószerszáma, de csak a lemezes zárakhoz. Voltak azonban olyanok, amelyeknek közönséges kulccsal záródott az ajtajuk. És mivel ezt kívülről látni nem lehetett, az acélfúrót kellett elővenni, és szétrombolni a zárat. Azután a rombolást nehezebb volt elsimítani. Kocsira feltenni 6-7 mázsás súlyban

levő vasat, amelyet alig lehet megfogni, mert olyan sima, mint az üveglap. Morovicára hozták a lakatosműhelybe forrasztani, azután, ha le volt munkálva a vas, jött az asztalos, és átfestette. Közben elkészült a kulcs, és jöhettek érte. De ez mind elég hosszú nóta. És bizony a morovicai jegyző elvitte a Rózsám munkadíját, hiába mondták neki a községi emberek, hogy az is egy szegény ember. Amikor már a vészes vihar szele hozta a nehéz viharfelhőket, és ott tornyosultak már a fejünk felett, elment a Rózsám a jegyzőhöz a munkadíjért, de nem fizette ki, azt mondta, jöjjön két nap múlva. Ekkor Rózsám az ablakra mutat, és azt mondja neki: Jegyző úr! Azt gondolja maga, hogy én nem tudom, mit jelent ez a kép, amit itt látok? Ez azt jelenti, hogy maga a holnap reggelt már nem fogja itt megérni. Én életemben már harmadszor látom ezt a népvándorlást, és tudom, hogy miért nem akar engem kifizetni. Hát csak szaladjon, fusson, amíg fel nem bukik. Én itt maradok. Nekem nem kell félni attól sem, aki elmegy, attól sem, aki jön. Az én munkámra mindenkor és mindenkinek szüksége lesz, mert az én kalapácsom és tudásom nemzetközi. Egy hét múlva, lehet, hogy megint hívnak, hogy nyissam ki ezt a kasszát, mert aki jön, az is akarja használni. E szavak után köszönés nélkül otthagya a jegyzőt, és eljött haza. Csak sokkal később tudtuk meg, hogy az a spórolós jegyző este már elhagyta Morovicát. És hogy a község emberei az ajtón kívül reszketve hallgatták Rózsám kemény szavait, de a jegyző mindezekre nem szólt semmit.

Két hét elmúltával Rózsámat hívják Morovicára kinyitni a kasszát. Most könnyű volt a dolga, mert a kulcs rajza megvolt, csak meg kellett csinálni a kulcsot. Ekkor megfizették neki az egész munkadíjat, pedig pénz dolgában szűken voltak, mert a jegyző minden pénzt elvitt, még a kulcsot is.

Ilyen soha ki nem fizetett munkája sok volt ezekben a változó időkben, de ekkor is dolgozni kellett. Ezekben a szívszorogató napokban a két változás alatt mindig egyedül voltam a háznál. A Rózsámat egész nap foglalkoztatták, a lezárt ajtókat nyitogattatták vele. Karikára fűzte az összes nyitókulcsokat, és ment, amerre vezették katonai parancsra. Hát biz nem volt az mindegy. Bár nem vagyok félős természetű, mert ha nem is látok körülöttem senkit, tudom, hogy nem vagyok egyedül, van, aki vigyáz rám. Van egy felsőbb hatalom e földi hatalmagnál, a

•

mi Mennyei Atyánk, aki mindig velünk van, és megőriz ott, ahol a baj. Itt egy példát említek meg. Amikor az oroszok jöttek be a faluba, én nem tudtam otthon semmit. Korán reggel elmentem ivóvízért az artézi kúthoz a szerb templomhoz, hogy azután ne legyen az utcán dolgom. Rózsámat reggel korán elhívták. Mikor elment, azt mondta, ne menjek ki az utcára, a kaput be ne zárjam, mert katonaság előtt bezárt kapu nincs. Ha be van zárva, betörik, és bemennek.

Amikor az állatok körül elvégeztem, gondolkoztam, hogy mit csináljak? Valamivel kell foglalkozni, ami az adott helyzetben jó idegcsillapítónak is. Jó gondolatom támadt, hozzáfogtam kóróseprűt kötni. (Ezt még iskolás koromban megtanultam). Ment is elég jól a munka. Egyszer magasan a fejem felett elsűvít egy puskagolyó. Pedig olyan csendes minden, hogy azt mondhatom, hogy idegölő. Semmi nesz, hang, legalább egy kutya ugatna, de még azt sem hallani. Én csinálom a seprűbabákat, és azután megkötöm dróttal. (Látod? 4 mesterembernek voltam a felesége, de a seprűket mindig én kötöttem. Erre még apánk tanított meg, mondván mindent jó tudni, így csináld.) Ebben az évben 96 seprűm lett. Jó pénzeket kaptam érte...

Több golyó nem jött. Én csendben dolgozok elgondolkozva azon, vajon mit hoz a holnap. No, nem kellett holnapot várni. Nem sok idő múlva neszt hallok. Sok emberi hang nem hallható, csak az a halk mozgás, de állandóan. Legalább fél óráig figyelek, de mindig egyforma. Végül nevetést hallok, férfihang. Kinyitom a nagykapu kis felét, és a keskeny nyíláson kinézek. Megláttak, és két katona odajött. Az egyik mutatja, hogy vizet adjak, a másik mutatja cigarettáját ujjnyi vastag újságpapírban. Mit tehettem? Húztam vizet a kútból, és vittem poharat is a kanna vízhez. A kaput nyitva hagytam, hogy beláthassanak, gondoltam, ha becsukom, hátha egy golyót eresztenek utánam.

Mikor a vizet kivittem, jöttek többen is. Hogy tájékozva legyél, az utca tele volt végig nagy katonai szekerekkel megrakva jó magasra és ponyvával letakarva. Három sorban végig álltak az utcán egy szó nélkül. Aki a gyufát kérte, azt adtam annak, a vizet öntöttem a pohárba, és akinek kellett, ivott. A víz el is fogyott. Utoljára az ivott, aki kérte a vizet. Amikor kiitta a pohárból a vizet, magára mutat egyik kezével, a másik kezében a pohárral a kocsira mutat. Mondja ő az ő nyelvükön,

de én a kézmozdulatait értem. Fogom a kezét a pohárral, és mutatok a kocsira.

Katonásan megköszönte. Bokáját összecsapta, és olyan forma mozdulatot tett, mint amikor a magyar katona szabad idejében egy nő előtt katonásan köszönően meghajol. Nem is gondoltam, hogy még szemtanúja is volt a jelenetnek. A velünk szemben lakó szomszéd, Sedlar Andrija a padlás ablakából nézte végig a jelenetet. Persze, hogy ezt csak későbben tudtam meg. Most már az üres kannával a kezemben elköszönést intettem a katonáknak, mert láttam, hogy az utcasarkon mindkét oldalon gyalogos katonák jönnek. A kaput nem csuktam be. Akik ott álltak, benéztek utánam, és látták, hogy a munkámhoz visszamentem; a kaput behúzták. Én meg szépen bezártam, és evvel véget ért a vendégfogadás.

#### MOST MÁR EGYEDÜL VAGYOK ITT...

Most már én is olyan egyedül vagyok itt, mint ti ott, Brazíliában. De te legalább várhatod haza a gyerekeidet, és ha megérkeznek, hangos tőlük a házad környéke, s ettől a hangos jókedvtől néha talán még te is fölvidulsz, elfelejted a szomorú magányt. De látod? Nekem az írás az egyedüli, amiben feltalálom magamat. Félek elindulni valahová, szédülök, és mindég a falakat támogatom az utcán, hogy rám ne düljenek. De hát látod, még itt is, az írásban is van akadály. A szemüvegem néha nem akar látni, máskor meg a vonalak bújnak el a szemeim elől, számtalanszor a kezemet rángatja valami, és a betűim kilencsarkosra sikerülnek. Sokszor, amikor végignézek az írásomon, dicsérem a tanítókat, akik az iskolában tanítottak. Hát így tudtak engem megtanítani? Hogy néha bűvészet elolvasni az írásomat. Több esetben félbe is hagyom. Minek írjam le ezeket a dolgokat? Már neked is írtam olyan levelet, amelyben küldtem mindjárt az ajánlatot is, hogy hívjál cigányasszonyt, az majd megkártyázza, hogy mi is a levél tartalma. Abba is hagyom, hadd pihenjen kicsit a szemüvegem, gyűjtsön egy kis erőt a további munkához.

Sokat gondolok anyánk szavaira, amit akkor mondott, amikor még kisebb-nagyobb gyerekek voltunk, és valami civakodás támadt közöttetek, fiúk között. „Békességben legyetek, mert megérhetitek azt

•

az időt, hogy még kívánva sem láthatjátok egymást!” És megértük. Én itt egyedül maradtam a testvérek közül Julcsával, akivel még véletlenül sem találkozok. Elmegyek az orvoshoz, a patikába vagy a temetőbe és Lidusékhoz. De ott is ritka vendég vagyok. Elhagyott az erőm, és nem tudom utolérni. Még tart a hideg, nem is igen várok javulást, és még az is kérdés, hogy a jó idővel megjön-e a várva várt javulás. Nappal is le kell feküdni, de aludni éjjel sem tudok. Én is úgy vagyok, mint Maris, nézem az éjszakát, amibe nem látok semmit. Még az utcára sem láthatok ki, mert az ablakom a szomszéd kertjére néz, és recés üveg van rajta.

Igen, én itt árváskodok a családból, mert ti országokon, tengereken túl vagytok, és a kívánságok és sóhajok csak a levelek által jutnak el hozzánk nagy ritkán. Én ugyan írok, de a válaszra mindég sokáig kell várni. Palinak is írtam két hosszú levelet, az elsőre Mancika írt egy húsvéti lapot egy megjegyzéssel, hogy majd Pali, ha ráér, bőven válaszol kérdéseimre. Decemberben írtam neki, arra saját kezűleg írt egy lapot, melyben boldog ünnepeket kíván. Most e tekintetben tanácstalan vagyok. Írjak-e még neki? Vagy ezen nem érdemes gondolkodni? Örökre elment innen? Ő, úgy látszik, hogy a mágnest elveszítette; most már el is lesz feledve a szülőfaluja, ahol gyermekéveit eltöltötte, és mindenki szerette. Őt a háború vihara sodorta a messze orosz földre, ahonnan ugyan visszajött, de hazájába már csak vendégnek jöhetett el. Fájó érzés lehet neki az, hogy szülei elhaltak, és még a temetésre sem jöhetett haza.

Töletek is jönnek levelek. Én is írok, de sohasem tudjuk, hogy vajon melyik lesz az utolsó. Halandók vagyunk, és nem tudhatjuk, hogy vajon ki lesz soron. A leveleket elküldözzük ugyan, de sohasem tudhatjuk, hogy melyik érkezik későn. Mindezekkel számolni kell, mert az idő múlik felettünk és körülöttünk változik a világ.

Most külön nem írok Józsinak, olvassátok el soraimat valamennyien, úgy értem, hogy akit érdekel.

Ezt a levelet nehezen tudom bevégezni, mivel nem mindég bírok írni, most, hogy jó órában legyen mondva, elég jól megyen az íróm, de gondolom, hogy megértitek: két példányban írom le a leveleket, és ez nem csekély időbe kerül. Ezek mellett írok leveleket még más irányban is. Ezeket az írásokat magamnak is lemásolom, és azt remélem, hogy ott Ti is összerakjátok. Igaz, hogy számolni kell a lehetőséggel, hogy

vajon végig bírom-e csinálni. Lesz-e idő rá? És ha lesz, eljut-e hozzátok? Ez is egy nagy kérdés.

#### ITT RINGOTT A BÖLCSŐM

Ma nincs kedvem semmihez. Elvégeztem azokat a munkákat, amelyek a mindennapi élethez szükségesek, bezártam a kaput, és hogy ne érezzem olyan nagyon a magányt, visszatekintve egy fél évszázadon is túlra megpróbálom leírni, tollal lefesteni gyermekkori otthonunkat. Nem tudom, hogy kit milyen érzések fűznek a régi otthonhoz, de ha én visszagondolok azokra az évekre, amelyeket anyám védelme vagy védő szárnyai alatt eltöltöttem, mindig valami bizsergő, jóleső melegség önti el szívemet az édes otthonra gondolva.

Úgy írom le azt a házat, hogy ha valakinek kedve tartja megkeresni most vagy bármikor a jövőben, könnyen rátaláljon.

Ha elindulunk a vasútállomásról be a faluba, jobb kéz felől az első széles utcába befordulunk, s lemegyünk egészen a völgyre. Itt a hídon áthaladva felfelé indulunk a domboldalon lévő széles utcában a jobb oldali első házig. Ez a ház a Mike János tulajdona a jelen időben, és pálinkafőző van most itt. A mi gyermekkorunkban Mike István szárazmalma volt itt. A ház megett van egy kis utca néhány házzal. Ha itt elindulunk be az utcába, bal kéz felől az első háznál álljunk meg, és nézzük meg jól.

Ez volt az én szüleimnek a háza 1905-től 1928-ig, amikor azért adták el, mert kivándoroltak Brazíliába. Azután sűrűn cserélt gazdát a ház, míg végül egyik unokaöcsém, Makai Józsi vette meg, és most az ő tulajdona, ki tudja, meddig? Ki tudja, kié lesz majd évtizedek után? Mert az én elgondolásom szerint minden ház olyan, mint egy vendégfogadó. Ha meghal a gazdája, nem rombolják le a házat, hanem beköltözik az új gazdája, majd a másik, a harmadik, és ki tudja, hányadik? Így váltogatják egymást, ki tudja, meddig? Ez a sorsa fényes palotáknak és nádfedeles kis kunyhóknak.

A ház az utcáról nézve igen magas. *[Lásd a fényképet a 20. oldalon.]* Kicsiny ablakai a magasból úgy néznek el az utcai járókelőkre, mint óriás a törpére. A kiskapu olyan, mint a többi kiskapu. Festetlen, gyalulatlan,

•

az idő múlása igen meglátszik rajta, mert nagyon viharvert állapotban van. És mégsem olyan, mint a többi. A kilincse kívülről rendesen állt, olyan igen régi girbe-görbe fajta, nem sima, mint a későbbiek. Hanem belülről fordítva volt a kapura felépítve. Úgyhogy a kilincstre, ha rátettük a kezünket, nem lefelé kellett nyomni, hanem felfelé emelni, hogy nyisson. Aki ezt nem tudta, de be akart jönni hozzánk, bizony sokat bajlódott a kilincsel; ezen mi, gyerekek igen-igen jókat mulattunk.

És a nagykapu? Az is csak úgy volt összeácsolva, mint más szegény ember nagykapuja. A deszkák fekvő helyzetben voltak beállítva a két oszlop közötti két erősebb fába. Az egész nagykapu vaskarikával volt odaerősítve a tartóoszlophoz.

Ha felmáztunk az ablak alatt a téglarakásra, és elnéztünk a folyó felé, igen szép tájat láthattunk. Az utca túlsó oldalán már akkor sem volt ház a miénk előtt, hanem lapos kertek húzódnak le egészen a folyóig. Igen szépen lehet látni a folyón túl is a kerteket, az egész zöld domboldalt. A kertekben fák, a domb tetején ismét házak sorakoztak.

Ha balra néztünk, a vasútvonal volt látható a magas töltéssel és a nagy híddal [*lásd a fényképet a 29. oldalon*], amely alatt átjáró volt, és a folyó is átfolyt alatta. Nagyon szerettük innen nézni, ha jött a vonat. Füstölő kéményét és zakatoló kerekeit nem győztük csodálni. Hát még mikor füttyült is!? Ez volt csak a nagy élvezet!

Az udvarba belépve egy Sajó nevű kutya hangja fogadja az érkezőt. Nagyon takaros, kis, világossárga, rövid szőrű kutyuska, érdekesen szép állású fejjel és okos szemekkel. Hűségesen őrködött; nappal még ha be is jöhetett tőle valaki, de éjjel csak a családtagokat eresztette be. Jó tulajdonságai közé tartozott, hogy idegen jószágot az udvaron meg nem tűrt, s a férgek is messze elkerülték Sajó birodalmát. De a kisgyerekeknek igen kedves játszótársa volt. Tizenkét évig szolgálta hűséggel a családot.

Az udvar a kapu felé igen lejtős, ami igen előnyös nagy esőzések és hóolvadások idején, mert a víz mindjárt lefolyik, és nem marad sáros az udvar.

Bemenvén a kapun, jobb kéz felől, az utcafal mellett a kert húzódik. Szép nagy kert, első részében, mindjárt elől van a kút. Itt egy darabon lapos, de távolabb magas a kert. Amikor szüleim megvették a házat, az

udvar is olyan magas volt, amilyen magasan áll a ház és a kert távolabbi része. De a szegény embernek minden idejét ki kell használni. Ha apáknak máshol nem akadt munkája, otthon vályogot vert a családdal. Erre használta fel a ház előtti földet. Tavasszal, amikor igen keresett volt a vályog, nálunk mindég kapható volt. 1905-ben szüleim a házat vették 360 forintért, de ezt az összeget apám sokszorosan kiárulta a vályogból.

Balra a házat látjuk, ahová hat lépcsőfokon lehet feljutni az udvarból. Ha rátekintünk a konyha ajtójára, mindjárt látjuk, hogy amolyan Noé idejéből itt felejtett ajtó, ami ide ugyan megfelel, mert a konyhának nyitott kéménye lévén, meleget úgysem tarthat. A konyhába belépve elől egy tulipántos láda, amellyel valamelyik nagyanyánk ment férjhez fiatalkorában. A kémény alatt, a falban óriás patkó alakú bevágás van, ide tányérok, tálak, bögrék és kis lábasok sokasága volt szegre aggatva. Ennyi tányérra és edényre bizony nagy szükség volt, mert kilencen voltunk testvérek, és még egy-egy nagymama is igencsak akadt a háznál. A konyha jobb oldalán, szintén a kémény alatt, széles padka és a kemenceajtó, e mellett a külső sarokban katlan, ahol óriási vaslábosban vizet szoktunk melegíteni mosáshoz vagy más alkalmakkor. A kemenceajtó előtt pedig a háromlábú vaslábban a vaslábosban főtt az étel vagy sült a szalonna vagy tojás kolbászkarikákkal. Szóval, amit gyorsan el lehetett készíteni. A kemencében szalmával, a katlanban kukoricatuskóval, a vasláb alatt pedig kukoricacsutkával vagy faágakkal tüzeltünk. Abban az időben még sarlóval vágták le a kukoricaszárat, és a tuskója, vagyis a gyökere jó volt tüzelőnek. Búzavetés után ezek a gyökerek vagy tuskók kiálltak a földből, vagy egészen fent feküdtek a föld tetején. Tavaszkor a gazdák mindég keresték az olyan családokat, akik hajlandók voltak leszedni a búzáról a tuskót. Ez abból állt, hogy vittünk magunkkal egy nagy kosarat, meg mindenki egy 40–50 centi hosszú, 2 ujjnyi vastag botot. A bottal kivertük a tuskóból a földet, a tuskót beledobtuk a kosárba. Ha ez megtelt, elvittük, és csomóba öntöttük. Ha sok volt a szedni való tuskó, vagy jobban mondva sűrű volt, akkor nem raktuk kosárba, hanem csomóba dobáltuk. Ezért a munkáért az volt a jutalom, hogy a gazda kocsival hazaszállította a tuskót a házhoz. Egész éven át tüzelhattunk vele. Az udvaron nagy kazalba raktuk, és nekünk gyerekeknek volt a feladatunk, hogy az egész kazal külső részét berakjuk úgy,

•

hogy a tuskója legyen kívül, a szára belül. Így a tuskókazal nem ázott be, a közepe mindég száraz maradt. A kazal így összerakva úgy festett, mint egy óriási cigányasszony borzas feje. Azok a szálas gyökerek mind az égnek álltak. És mi, gyerekek? Gyönyörködve néztük munkánk eredményét, és ahol egy kicsit kifelé dudorodott a kazal, vaslapáttal igazítottuk, tapsikoltuk helyre, így az egész szabályosan szép domború lett, hogy a víz lefelé csurogjon róla. Az ilyen sikeres munkáért a szeptemberi vásárkor kaptunk 10 krajcárt.

A háború alatt egyszer elmentünk Feri öcsémmel felibe tőzegganét taposni. Ez is tűzrevaló volt. Evvel is a vasláb alatt tüzeltek. Mégpedig olyan formában, hogy a vaslábban főtt a lábasban valami paprikásféle, mellette, a tűz mellé állítva köcsög alakú cserépfazékban a húsleves, egy másik fazékban a töltött káposzta és még ami volt. A tőzeggané nem égett lánggal, inkább parázslott. Apáink erre szokták mondani a mi gyermekkorunkban: marhaszarral főzték a finom húslevest!

Most pedig elmondom, hogy is csináltuk a tőzeget. Az udvar sima részén, pormentes helyen ujjnyi vastagon elszórtunk búzapelyvát és töreket. A törek a szalmának az aprója és a levele; az akkori cséplőgépek ezt különválasztották a pelyvától is meg a szalmától is. Azután a gazda kihordta az istállóból az erre a célra összegyűjtött tehéntrágyát. Ezt vaslapátokkal elterítettük az elszórt pelyván úgy, hogy körülbelül egyenlő rész legyen pelyvából, ganéból. Azután újra megszórtuk pelyvával és törekkkel. A további dolgunk az volt, hogy mezítláb addig tapostuk ezt az összeállított vegyes mindenfélét, amíg egy óriási palacsinta nem lett belőle. Amikor a töreket és pelyvát a trágya annyira átnedvesítette, hogy egybeállt az egész, akkor a munka első része kész volt. A gazda azt mondta, hogy két nap múlva jelentkezünk, és majd csináljuk tovább. Amikor jelentkezünk, a gazda fogott egy éles ásót és vagdosni, szabdalni kezdte a nagy lepényt olyan tízszer húszcentis darabokra. Ezt nekünk kellett csomóba úgy összerakni, hogy közte a levegő szabadon járjon, hogy minél előbb megszáradjon. Szerencsénk volt, nem volt eső, és így gyorsan megszáradt. A felezéshez már anyánk is eljött. A gazda is örült, meg anyánk is. A gazda kocsival hazaszállította a mi részünket. De a mi anyánk már nem főzött vele, hanem a katlan alatt lett eltüzelve lekvárfőzéskor, mert annak jó a csendes tűz.

De már nagyon is messze elkalandozok eredeti céloimtól. Visszatérek a konyhába, ahol a bal oldalon is padka húzódik a kemence szája előtt, itt, a külső sarkán a padkának van egy ilyen kezdetleges tűzhely, ahol anyánk nyáron főzött. A kémény alól visszalépve jobbra is, balra is szobába vezető ajtó. A konyha egyetlen bútordarabja a tulipántos láda, amelynek az volt a rendeltetése, hogy a mosni való ruháinkat raktuk bele.

A hátsó szoba bútorzata 4 ágy. Középen, a fal mellett asztal és székek, ezek apám készítményei. Az asztal felett, a falon tükör, mellette a falinaptár. Egy igen kicsi ablak szűri gyéren a világosságot. A konyha felőli sarokban a búbos kemence, mellette a tűzhely, ahol télen fő a leves. Még található a szobában néhány akácfából készült, alacsony, négylábú szék, amelynek végébe lapos vasat szoktak beütni, hogy morzsolni lehessen rajta. Abban az időben ezek voltak a kézi morzsolók, mert gépekről még nem is álmodoztak. A mai fiatalok már nem is tudják, hogy mire voltak jók azok a székek. Most már el is veszítették értéküket, szóval letűntek.

Az első szobába lépve völgyre néző ablakokat látunk. Az ablakokon valami függönyféle széles fehér-lila csíkozattal, ami anyánk leánykori bál ruhájából készült. A két ablak között, a falon nagy tükör. A tükör és az ablakok alatt karos fapad kínálja az ülő- vagy a fekvőhelyet. A két utcai sarokban ágyak magasan felvetve. Mindkét ágy belső végénél szekrény. Az ajtó megett, a sarokban kiskaszli. Ezt a szót bizonyára a németek felejtették itt az 1800-as évekből. Az ajtó megett, a falon sétálós falióra méri az időt fáradhatatlanul, ki tudja, mióta. A szoba közepén görbe lábú asztal, mellette négy szék. Az ajtó felől, az asztal végénél áll a varrógép. A búbos kemence tetején hatalmas rézmozsár, a falon szegre akasztva apánk réztrombitája. Az ám, ni! A kemence mellett még egy kis szék egészíti ki a szoba nagyon is egyszerű, szegényes berendezését.

Ha kilépünk a konyhából, és jobbra nézünk, az ereszalja kiszélesítve egy külön kis lakást képez, amelyben egy magányos öregember lakik. Egy kis szoba-konyha. Ha balra indulunk, a hátsó szoba végén a kamra található, amelyből a padlásra lehet felmenni. A kamra után folytatódnak az ólak és egy kis fészker. Az udvar másik felében nagy

szalmakazal, alatta a fa tűzrealónak van hely csinálva. Az udvar kerti oldalán téglapince, a kapuhoz elég közel a nagy nádtetejű fészker, ahová a vályogot raktuk be az idő viszontagságai elől.

Az udvarról, ha visszanezünk a házra, még jobban szembetűnő a hátsó szoba kicsiny ablaka, amely bizony kevés világosságot ad a szobának. Mivel a szobában nappal sokan tartózkodtunk, anyánk reggel is, este is jól kiszellőztette a szobát, és reggel, este befűtötte a kemencét. De a mi lakásunk nem azért volt meleg, mert jól befűtötték, hanem anyánk szeretete és féltő gondoskodása tette azt meleggé és olyan nagyon kedvessé részünkre. Anyánk szerető gondoskodása mindenkire kiterjedt. Kivétel nélkül egyformán osztogatta szeretetét és kenyerét, amely kifogyhatatlan, mint a bibliai özvegy olajoskorsója.

A ház tetejét nád takarta, csak fent, a gerincen húzódott végig nyolc-tíz sor apró cserép, amelynek az utcai végére kerepelő szélkereket szereltek a fiúk.

Elmenőben, kilépve a kapun, legelőször a folyóparton végighúzódo két hatalmas jejenyenyárfasor tűnik szembe, amely szeles időben úgy imbolyog, ahogyan azt a szél szeszélyes játéka megkívánja. A két jejenyesor a folyó két partján kígyószerű kanyargással fut keresztül az egész falun, nyári hőségben árnyékot kínálva embernek, állatnak egyaránt. A folyó mindkét oldalán szép füves volt a völgy. Nyáron itt mindég igen sok liba legelt.

Könyves Kálmán utca 989. szám.

Itt születtem, itt ringott a bölcsőm, itt tanultam meg az első lépéseket. Itt voltam gyermek. Itt tanultam megismerni az élet apró örömeit, és itt ért az első baleset, amely egész életemre sötét árnyékot vetett. Ugyanis eltörött a lábam, ezért örök életemre sánta maradtam. Innen indultam el, hogy megtanuljak egyedül is élni. Pedig én sohasem szerettem egyedül, mégis így kell élnem.

1927-BEN TÖRTÉNT, MÁRCIUS UTOLSÓ NAPJAIBAN

Bizonyára mindenkinek van a gyermekéveiből vagy fiatalkorából olyan emléke, amelyre még a magasabb életkorban is mosolyogva gondol vissza. Az én fiatalkoromnak egy ilyen kimagasló pontja a 12 gombóc.

•

Nem tudom, hogy létezik-e olyan ház, ahol a krumplis gombócot vagy a krumplis pogácsát nem szeretnék. Nálunk az egész családnak igen kedves eledele volt mind a kettő. Ettem már sok házban gombócot, de sehol se tudták azt olyan ízesre, zamatosra megcsinálni, mint a mi anyánk. A sok között találtam olyat is, ami éppen jó volt, de amelyet anyánk csinált, ahhoz még csak egy kicsit sem hasonlított. Én leánya vagyok anyámnak, de olyat mégsem tudok csinálni. Igaz, hogy én olyan fiatalon kerültem el a szülői háztól, hogy nem is volt időm a főzés művészetét megtanulni otthon. Ezt egy szabadkai, 84 éves zsidó asszonytól tanultam, aki igen ízletes ételleket tudott készíteni, de a krumplis gombócának és a pogácsájának az íze nagyon idegen volt részemre. Hogy anyánk mivel és hogyan tudta azt úgy elvarázsolni, az még előttem, az édeslánya előtt is örök titok maradt. Megcsinálom én is, mások azt állítják, hogy igen jól megcsinálom, de ha én eszem a magam készíttette gombócot, mindég az jut eszembe, amit anyánk főzött, és sehogyan sem vagyok megelégedve a magam készíttette gombóccal. Éppen most is gombócot akarok főzni, és erről jut eszembe a 12 gombóc; elgondolásom szerint érdemes arra, hogy néhány sorban megemlékezzek róla.

Nálunk nagy tál étel kellett az asztalra, mert sokan voltunk. Szüleimnek kilenc élő gyermekük volt, ezek között én voltam az ötödik. Mindég volt egy nagymama is a háznál. Ha valamelyik leány férjhez ment, az asztalnál emiatt nemigen lett hiány, mert ugyanakkor egy sógorral szaporodott a családi létszám, későbbben pedig néhány unokával. Szóval anyánk, ha főzött, mindég számítani kellett neki arra, hogy mire az étel elkészül, és az asztalra kerül, egy-két tányérral mindég több kell. Azt lehet mondani, hogy a 8–10 tányér naponta az asztalra került, nem ritkán a 12.

Nálunk soha nem készült lekváros gombóc, mert apánk nincstelen szegény ember volt, aki napszámos-, részesmunkával tartotta fent családját, örültünk, ha a ritkán sült hájas kiflibe került egy kis lekvár vagy dió. Így nálunk a gombóc mindég üresen főtt meg, csak kívül volt ízesítve; mákkal igen ritkán, sűrűbben cimetes cukorral vagy szárított kenyérmorzsával zsíron megpirítva.

Amikor még én iskolába jártam, az 1914-es háború alatt, egyik esztendőben igen nagy szárazság lévén a krumplitermés igen gyenge

•

volt. Mint közép nagyságú dió, akkora volt a legnagyobb. Ebben az évben több húst ettünk, mint krumplit! Mi, gyerekek mindég kérleltük anyánkat, hogy főzzön gombócot. Nem tudtuk megérteni, hogy ez lehetetlen. Egyszer anyánk megunta a sok könnyörgést hallgatni, egyik napon azt mondja: Jól van, ma gombócot főzök, de itt legyetek krumplit tisztítani! Nosza, hoztuk a krumplit a pincéből, és mostuk, válogattuk. Egyikünk tüzet rakott a katlan alá. Anyánk ugyanis kijelentette, hogy mielőtt a krumplit megtisztítanánk, meg kell főzni.

Hát igen kíváncsiak voltunk arra, hogy lesz gombóc a hajába főtt krumpliból! Máskor a krumplit mindég nyersen tisztítottuk meg. No, kíváncsiságunk igen hamar ki lett elégítve. Amikor a krumpli megfőtt, anyánk levette és leszűrte róla a vizet, és amennyien otthon voltunk, mind a krumplit tisztítottuk. Nevetgélünk, tréfálkoztunk, mozgott a kezünk szaporán, és bár nehezen, a tisztított krumpli szaporodott a tálban. A krumpli általában mogyoró nagyságú volt, vagy még annál is kisebb. Ami nagyobb volt, azt hagyta anyánk nyersen tisztítani. Végre, sok várakozás után, elkészült a gombóc, de megnyúlt ábrázattal, csalódottan fogtunk az éveshez. Mert ez nem volt olyan jó, mint máskor. Nem is kívántuk aztán, hogy anyánk még egyszer főzzön abból az apró krumpliból.

Múlt az idő, repültek az évek felettünk. A gyerekek megnőttek, és a naptár 1927-et mutatott. Ebben az évben én nagyon messze kerültem a falumtól. Egyik iskolai tanítómna a lányánál szolgáltam, aki egy állomásfőnök felesége volt. Ez időben a magyar vasutasokat mind lehelyezték Szerbiába, és így kerültünk mi is Macedóniába a Beograd–Niš–Szkopje–Gyevgyelia vasútvonalon Miletkovóra, amely igen közel van a határvároshoz, Gyevgyeliához. Hogy miért mentem el én is a családdal? Iskolában a legkedvesebb tantárgyam volt a földrajz. Már akkor az volt a vágyam, ha megérem, hogy felnőtt leszek, ha megtalálom rá a lehetőséget, én az országban széjjelnézek. 1926-ban kínálkozott ez az alkalom, és éltem is a lehetőséggel. Amikor a főnököket elhelyezték, elmentem velük, gondolván, ha most nem élek a kínálkozó alkalommal, lehet, hogy soha többé nem lesz ilyen szerencsém. Angyalbandiról indultunk el 1926. november 26-án reggel, amikor igen ködös, hideg idő volt, és mentünk a paračin–zaječari vonalon Krivi Virre. Három hónapig vol-

tunk itt, és újra költözködnünk kellett Macedóniába, Miletkovóra. Itt 6 hónapig voltunk, innen a szarajevói vonalon lévő Slatinára mentünk; ez az állomás Kraljevo és Čačak között van. Három hónap után újra vonaton ültünk, és jöttünk a smederevo–požarevaci vonalon levő Beli Potokra, ez Beogradtól a második állomás.

Tehát Miletkovón március utolsó napján vonatra ültünk, és a főnökné, a két gyerek meg én hazajöttünk látogatóba. Nem akarom részletezni a végtelennek tetsző, unalmas utazást, de 34 órán át ülni egy vonatban egy kicsit nehéz volt, de ekkor még nem is értünk haza, csak Beogradba. A következő nap délutánján végül mégis hazaértem. Nem írtam meg, hogy jövök, így nagy volt a meglepetés. Ekkor három nap voltam itthon.

E három napnak az egyikén történt, ha jól emlékezem, a hazaérkezésem utáni napon. Anyánk megkérdezi, hogy no, gyerekek, mit főztek? A gyerekek egyhangúlag azt mondják, hogy gombócot! Anyánk elhárító mozdulatot tesz, és azt mondja: Ugyan, menjetek! Hiszen tegnap volt krumpolis tészta, ma megint tésztát főztek? Imre, a legfiatalabb öcsém katonásan kihúzza magát, és azt mondja: Nekem a gombóc nem tészta!

Anyánk erre rám néz, és azt kérdezi: Mondd meg te, hogy mit csináljak. Mondom, hogy csinálja meg azt a gombócot, én mostanában úgyis ritkán juthatok hozzá. Így hát az én kedvemért elkészült a gombóc szárított kenyérmorzsával, zsíron megpirítva.

Megérkezésem hírére a legközelebb lakó néném három gyermeke is eljött megnézni, hogy csakugyan megjöttem-e. Természetes, hogy néhány gombócra azok is ottmaradtak. A gombócok elég nagyra sikerültek, mert anyánknak sietnie kellett a főzéssel. Bár én megígértem, hogy segítek neki, de ekkorára úgy összejöttek a szomszédok, rokonok és ismerősök, akik mind engem jöttek megnézni, mint valami világcsofát, hogy nem mehettem ki a konyhába.

Hát hogy is ne jöttem volna el megnézni téged, ha már olyan messziről jöttél, mondja az egyik szomszédasszony. Hiszen csodálatos helyről jöttél! Bizony, Krisztus urunk idejében az apostolok jártak azon a földön, és neked volt olyan szerencséd, hogy szintén ott járhattál, és láthattad azt a földet! Így áradozik a Melegné szomszédasszony. A többiek is kérdeznek sok mindenről, hogy alig győzők felelni a kérdé-

•

sekre. No, végül eltávozik a kíváncsiak tábora, és asztalhoz ülhetünk. A gombóc, mint mindég, most is jól sikerült. Mindenki ehetett kedve szerint, mert volt elég.

Amikor mindenki meglegedetten távozik az asztaltól, a tálban 12 gombóc maradt. Bálint bátyámnak halaszthatatlan dolga akadt, el kellett mennie otthonról. Már jó délután járt az idő, amikor a nálam fiatalabb három fiú keresni kezdi a megmaradt 12 gombócot. Mivel nem találják, egyhangúlag megállapítják, hogy Bálint biztos elrejtette. Igen, de hová? Felkutatják az egész lakást. Minden elképzelhető helyen megnézik, de sehol sem találják. Ekkor valamelyik azt indítványozza, hogy próbálják kint keresni. Egy megy a padlásra, egy a kamrába, egy meg a pincébe. Most már a legnagyobb izgalommal folyik a gombóc keresése. Vajon hol lehet? Mindenki a számára kijelölt helyen végzi a kutatást, amikor a pincéből felhallatszik Józsi kiáltó hangja. Gyertek! Hozzatok villát! Nosza, igyekeztek a másik kettő! Pillanatok alatt előkerülnek, és már rohanva igyekeznek a pincébe. Amikor a három fiú előkerül a pincéből, látom, hogy nagyon tanakodnak egymással. Sejtettem, hogy ezek most valami tréfán törnek a fejüket. Bejöttek a lakásba, még néhány szót váltottak, azután Feri öcsém papírt, ceruzát vesz a kezébe, és eltűnnek a kertben. Egyszer csak arra leszek figyelmes, hogy valami dalfélét gyakorolnak nagy buzgalommal, de nem tulajdonítottam neki semmi fontosságot. Amikor előjöttek a kertből, ravaszul mosolygott mind a három.

Ezek a betyárok most már csak azt lesték, mikor jön haza Bálint. Végre azután megérkezett. Persze nem vette észre, hogy ez a három betyár minden mozdulatát figyeli. Kerül-fordul, megy le a pincébe. De amint leér, a káposztás dézsa alól előhúzza a tálát, a három betyár már odasompolygott a pinceajtóhoz, és kórusban kezdik nagy hangon dalolni, hogy:

*A gombóc, jaj, de jó!  
A gombóc, ó, mily jó!  
A gombóc, a gombóc  
A legjobb a világon!  
A gombóc tizenkettő,  
Négyönknek elegendő.*

●

*Ki-ki hármat megeszik,  
Ami maradt –  
Megeszi a negyedik!*

Bálint akármire gondolhatott volna, épp csak erre nem. Meglepődve nézi a három vidám fiút, és gyorsan megemeli a fedőt. Ekkor már megértette, mit jelent a vidám dal és a három fiú csúfolódó arca. Megfenyegette a tréfacsinálókat, felkapta az edényeket, és felszaladt a pincéből egyenesen anyánkhoz. Tréfás elkeseredéssel mutatja a három gombócot, és azt kérdezi: Már most hogy osztom én el ezt négyfelé? (Ugyanis Bálinton kívül még hárman voltunk otthon, akik nem ettünk a maradék gombócból: anyánk, én és a húgom.) Ezek a falánk ördögök csak magukra gondoltak, másra nem. Pedig, ugye, hugám, te is szerettél volna még enni belőle? – kérdezi hozzám fordulva. Hát bizony nem lett volna rossz, mondom, de ha már ezek így megették, mit kezdhetünk most már ezzel a hárommal? Hát én azt ajánlom, hogy edd meg, és váljon egészségedre. Majd ha megint hazajövök, anyánk megint főz gombócot. E végső szóra beér a három „kicsi” (Feri 19 éves, Józsi 17, Imre 15), és közös megegyezéssel kérelik anyánkat, hogy holnap újra gombócot főzzön, hogy még én is chessek belőle. És a gombóc másnap újra megfőtt az én kedvemért, hogy elutazásom előtt még egyszer jóllakhassak.

Egy év múlva újra itthon voltam, most már végleg, mert a család készült kivándorolni Brazíliába. El is indultak 1928 áprilisában, apánk két fiúval; 1930 áprilisában pedig anyánk a bátyámmal és a húgommal.

#### MIRE MEGVIRRAD A REGGEL...

Vegyes érzelmekkel tekintek a holnapi nap elé. Ugyanis tegnap levelet kaptam – vőlegényemtől? – kicsit furcsán hangzik, de az, aki a levelet írta, bizonyára annak érzi magát. Levelében az áll, hogy elsején a hajnali vonattal érkezik, én intézkedjek, hogy még aznap folyamán a törvényes formások keretében házasságot köthessen velem. Bár eddig nem is gondoltam rá valami komolyan, de Ő, úgy látszik, nagyon is komolyan foglalkozik velem.

•

Már egészen fiatal koromban hallottam megjegyzéseket, amelyek megértették velem, hogy külsőm bármilyen varázserővel rendelkezik is, a testi hibám (sántaságom) miatt a józan ész mégis azt diktálja a férfiaknak, hogy feleségül ne engemet, hanem másat vegyenek el. Ezt nem is vettem rossz néven tőlük. Anyám szavai szerint jobb a rövid útról visszatérni, mint a hosszúról visszasírni. Végeredményben azt is meg lehet szokni, ha valakit sűrűn faképnél hagynak. Nekem ez életemben még csak egy jutott, aki hűségesen kitartott mellettem a sírig, és annak az elvesztése igen fáj még ma is. Mert valakit meglátni és megszeretni néha pillanatok műve is lehet, de valakit szeretni és aztán máról holnapra csak úgy faképnél hagyni, bizony már más eset.

De a legújabb tapasztalat azt mutatja, hogy a régi varázserő még nem pergett le rólam egészen. Vannak néhányan, akik szerencséjüknek tartották volna, ha elfogadom házassági ajánlatukat. Bár nem minden esetben vagyok tisztába azzal, hogy az ajánlat kizárólag nekem szól-e vagy megboldogult férjem hagyatékának.

Azt remélem, hogy ez esetben csak rólam van szó, mert első látása alkalmával még nem tudta, milyen anyagi körülmények között élek. Még nem is valami előnyös – hogy úgy mondjam: nem utcaképes öltözetben látott. Későbbi állítása szerint Ő csak az asszonyt látta bennem. Bizonyára csak nyugtatni akart.

Önmagam ámítanám, ha azt akarnám elhithetni magammal, hogy mindegy: jön-e értem, vagy nem jön? A házasság tele van jó és rossz lehetőségekkel. Vajon ha jön, melyik lehetőséghez állunk közelebb? Fogja-e kedvelni, hogy én sokat írok? Ha nem, akkor valami nagy csalódás lesz részemre, mert nehezen tudnék lemondani róla. Úgy érzem, hogy nekem az írás valami életszükséglet, amelyet nem tudnék csak úgy máról holnapra abbahagyni.

Háromnegyed tizenkettő, megyek aludni. Mire megvirrad a reggel, megtudok minden tudnivalót.

\*

Reggel korán ébredtem, de a vonatfüttyöt nem hallottam. Fél háromkor jött a vonat, én pedig négy óraker ébredtem. Első gondolatom az volt, hogy vajon megjött-e a vonattal hajnalban. Felkeltem, és azon tűnődtem,

•

hogy talán mindjárt hozzákezek a reggeli munkához, ha esetleg jön, ne legyek lemaradva. Alig gondolom mindezt végig, valaki megnyitotta a kaput. A kutyám erősen ugat. Igen! Megjött az ember. Restelkedve vallja be, milyen szégyenletesnek tartja, hogy egyetlen gyermekétől kell menekülnie, hogy biztosíthassa jövőjét, hogy ne maradjon kenyér és otthon nélkül.

Déli 12 órakor mentünk az anyakönyvi hivatalba, hogy onnan mint törvényes házastársak térjünk vissza otthonunkba. Még mindég kétkedve a dolgok valóságában, hazafelé tartva döbbenek rá arra, hogy e napon Rózsa Ferencné megszűnt létezni. A Rózsa Ferencné helyét ma elfoglalta Ubornyai Jánosné.

(Jani részéről a tanú Soós Sándor, az én részemről a Soós Béla felesége, Ilonka volt, aki karon fogva vezetett az utcán, mivel a nemréggi mandulaműtét miatt még mindig olyan gyenge voltam, hogy szédültem.)

\*

Három év múlva, 1962. augusztus 19-én Ubornyai János hirtelen meghalt maga után hagyva sok-sok kedves emléket. A ház környéke újra csendes lett.

Vajon megérem-e azt ennél a háznál, hogy letéve a gyászkendőt lehetek vidámabb is, mint a jelen pillanatban? Megpróbáltam fordítani sorsomon, hogy jobb, könnyebb legyen, hogy legyen mellettem valaki, aki könnyít sorsomon, hogy ne egyedül viseljem az élet terhét. Legyen valaki mellettem, aki hozzám tartozik, és szeretetével vesz körül. És ez a valaki rám talált, itt volt három évig, és elment. Ez a három év olyan rövid volt, mintha csak vendég lett volna nálam. Sokszor felteszem a kérdést magamban: Vajon miért üldöz engem a sors ennyire? Miért? Az elmúlt napok egyikén kinyitom a rádiót, Pestről híreket közvetítenek, és hallom, hogy egy bizonyos pár most ünnepelte 101. házassági évfordulóját. 17 éves korukban kötöttek házasságot, és mindketten jó egészségben vannak. Ha jól emlékszem, 12 gyerekük, 17 unokájuk és rengeteg dédunokájuk van.

Ha én élnék 118 évig, és a sorsom továbbra is ilyen változatos volna, vajon hányszor változna még a nevem? Törvénytelen házasságban születtem, és az anyakönyvben Király névre írtak be. 10 év múlva apám a

•

nevére íratott, akkor a Tóth nevet kaptam. 24 éves koromban férjhez mentem, akkor lettem Tavasziné. 12 év után elváltunk, és újra férjhez mentem, és így lettem Rózsáné. 15 év múlva özvegy lettem, 2 évig egyedül éltem, amikor újra férjhez mentem, és lettem Ubornyiné.

Most vagyok 57 éves, tehát még a felét sem értem el annak az életkornak, amit a 101 éves házások elértek, és már három férjem meghalt. Igaz, hogy az elsőt nem én temettem el, mert amikor az meghalt, én már 10 éve Rózsáné voltam. De éppen ez tette lehetővé, hogy 10 év leforgása alatt 3 férjem került ki a temetőbe. Az elsőt az édesanyja temette el, a másodikat és a harmadikat én.

Én elmondhatom magamról, hogy az én életem nem gyöngyvirágos. Nekem az életben nem sok öröm jutott, de annál több keserűség és bánat. Nem is tudom elképzelni, hogy további életem mit is rejtegethet még számomra. De ne akarjunk betekinteni a sors rejtelmes függönye mögé. Nagyon jól van, hogy nem láthatjuk a jövőt, mert attól igen sokszor visszariadnánk.

Ha nehezen is, de megnyugszom Isten akaratában. Ő tudja, mit miért cselekszik.

Özv. Ubornyai Jánosné

•

•

•